

Supplementtekst til afsnittet

Velfærdsnaturalismen i Det gode liv

Spinoza (1632 -1677)

Helt centralt i bestræbelsen på at udarbejde en livsfilosofi på et naturalistisk grundlag står den hollandske filosof Baruch Spinoza. Spinoza blev født ind i en portugisisk – jødisk handelsfamilie i Amsterdam midt under tredivårskrigen i 1632. Som ældste søn førte Spinoza ved faderens død familiens handelsvirksomhed videre, men fandt snart arbejdet uforeneligt med sin dybe interesse for filosofi. Denne interesse førte også til, at han lagde sig ud med den jødiske menighed, hvorfra han i 1656 blev udstødt. Konsekvensen af udstødelsen var, at han måtte afbryde al forbindelse med sin familie. Han forlod i 1661 Amsterdam og slog sig ned i den lille by Rijnsburg, hvor han ernærede sig ved at slibe linser til mikroskoper og teleskoper. Ved siden af drev han så i dybeste hemmelighed og i en snæver kreds på med sin filosofi. Til trods for at han ikke havde nogen akademisk uddannelse og levede som almindelig håndværker, spillede han en afgørende rolle for skabelsen af den radikale oplysningsfilosofi og dermed for skabelsen af hele den moderne individualistiske og sekulære verden.

Det er for Spinozas indlysende, at man for at kunne udtale sig om menneskelivet må tage udgangspunkt i en erkendelse af verden som helhed og i en forståelse af, hvordan erkendelse overhovedet er mulig. Disse spørgsmål bliver da også besvaret i hans posthumt udgivne værk *Etikken*. Hvad er det så for en virkelighed vi står over for? Spinoza kalder den Naturen og uden for den er der intet. Liv, sansning, tænkning og bevægelse – alt sammen er

det naturen iboende og behøver ingen forklaringer ude fra. Alle argumenter ud fra ”intelligent design” afvises til fordel for iboende årsager. Naturen skal forstås ud fra sig selv og ikke ud fra hensigter hos overnaturlige magter. Således mener han også, at der er naturlige årsager til, at vi mennesker overhovedet regner med overnaturlige årsager, nemlig vores frygt for ulykker og vores håb om, at det må gå os godt. Følgelig afviser han troen på mirakler, herunder åbenbaringstroen. Troen på åbenbaringer er opstået med det formål at opnå kontrol over andre mennesker. Han afviser magi og hekseri (herunder hekseprocesser), himmel og helvede og dertil hørende belønning og straf i det hinsidige. Der findes netop ikke noget hinsides naturen.

Bibelen, som Spinoza analyserer i sit værk: ”Teologisk – politisk afhandling”, er et produkt af de mennesker, der har skrevet den og skal som alle andre tekster forstås i en naturlig sammenhæng med menneskelige følelser, tanker og historiske sammenhænge. Al tale i Bibelen om overnaturlig styrelse, mirakler, åbenbaringer, osv. skal henføres til menneskelige forestillinger og ikke til virkeligheden, for det har de intet at gøre med. Når skriften beretter om en kvinde, der fik åbnet sit hjerte af Herren ved at lytte til Paulus, skal det forstås sådan, at hun blev overbevist af Paulus’ veltalenhed.

Grundprincippet er, at der ikke findes hellige tekster, der skal læses på bestemte måder til forskel fra andre tekster. Metoden til studiet af tekster og metoden til studiet af naturen er den samme. Den kritiske anvendelse af fornuften.

For Spinoza er Jesus’ budskab ikke interessant, for så vidt dette betragtes som en åbenbaring, men kun i det omfang, budskabet kan bidrage til filosofien. Jesus ses som en moralfilosof, der taler for kærlighed, glæde, fred, tålmodighed og

fair behandling af andre mennesker. Dette budskab degenererer hos hans tilhængere til en uophørlig strid om overherredømmet med anvendelse af teologiske dogmer som våben. Budskabet forvandles til latterlige mysterier, og mennesker, der dybt foragter fornuften og intellektet, gør krav på at være i besiddelse af det guddommelige lys.

I en verden, hvori præsternes og fyrsternes autoritet hentede deres legitimitet fra troen på guddommelige åbenbaringer, var det absolut nødvendigt for Spinoza og hans tilhængere at filosofere i hemmelighed, hvis de ville undgå fængsel eller dødsstraf.

Når vi ikke har adgang til åbenbaringer, følger det logisk, at vor erkendelse af naturens lovmæssigheder og af normerne for vores fælles liv må bygge på vores egen fornuft og erfaring. Mennesket er som alt andet en del af naturen, men har fornuften og evnen til at handle efter fornuften som sit særkende. Her har vi også nøglen til Spinozas forståelse af det gode liv: Et liv i overensstemmelse med fornuften. Men hvad siger fornuften? Hvad er det mennesket kan erkende og sætte i værk med sit liv?

Jo, grundlæggende at alle mennesker er en del af den samme slægt, som sagt udstyrede med fornuft og med en stræben efter at være glade og undgå smerte.

Vi kan også indse, at vi ved at stå sammen og danne en stat vil få langt større muligheder for at udnytte de utallige måder, hvorpå vi mennesker kan have glæde af hinanden, end vi kan uden et fælles herredømme over os.

Af alle menneskers lighed giver det sig, at formålet med staten, lovene og de uformelle normer vi opbygger skal være til det fælles bedste. Ligheden skal ligge til grund for retsvæsenet. Der skal dømmes uden personsanseelse, således at enhvers rettigheder respekteres. Inden for moralen

ligger ligheden til grund for princippet om at gøre mod andre, som du ønsker de skal gøre mod dig.

Så længe det ikke skader andre, bevarer vi retten til inden for staten frit at udfolde os selv. Det er her især afgørende, at staten respekterer ytrings – og pressefriheden: *libertas philosophandi* – friheden til at filosofere. Den udgør menneskets dyrebareste besiddelse. Det der hos Locke begynder som en kamp for fri religionsudøvelse bliver således hos Spinoza til en kamp for retten til at bekæmpe kerneindholdet i kirkenes åbenbarede religion og præsteskabets autoritet. Spinozas pointe er, at menneskenes indbyrdes modstridende synspunkter ikke skal forhindre dem i at leve i indbyrdes fred og fordragelighed. Det er ikke dem, der ytrer sig, men dem der prøver at undertrykke disse ytringer, der er ballademagerne i et samfund.

Den ”fred” der følger af en despotisk hersker, der negligerer ”det fælles bedste” og undertrykker ytringsfriheden er for Spinoza en ussel ting og afskyelig for fornuften. Der er tale om ”ørkenens fred”. Den værste form for intolerance er, hvor en officiel religion regulerer de enkelte individers synspunkter og meningstilkendegivelser. Religiøse stater forhindrer menneskers frie dømmekraft og kapacitet til at skelne sandt og falsk og søger at udslutte fornuftens lys.

Al lovgivning bør kontrolleres af et statsråd bestående af folkets valgte repræsentanter fra de forskellige lokaliteter i landet. Det er vigtigt at disse repræsentanter ikke vælges for livstid men for tre, fire eller fem år højest. Et sådant råd ved magten vil forhindre militarisme og gavne freden.

Den lige ret til at ytre sig og publicere frit er helt central i et demokrati. Der er her ingen garanti for at majoriteten forfølger det fælles bedste, altså det der i sandhed tjener alles interesser, for flertallet ”kan

blive enige om den samme dårskab". For at fremme det fælles bedste indflydelse på majoritetens adfærd må enhver indrømmes fuld og lige ytringsfrihed.

Fornuft og erfaring er det eksklusive kriterium på godt og ondt i alt, hvad der angår menneskelige forhold, herunder i spørgsmålet om den bedste forfatning. Fornuft og ikke arvelighed og traditioner er den eksklusive basis for legitimitet i politik.

På det personlige plan tilsiger fornuften, at et menneske ikke skal kæmpe imod sin skæbne, men i videst mulig omfang samtykke i det, der ikke kan være anderledes.

Hvad er så det gode liv for Spinoza? Et liv i et fællesskab præget af demokrati, individuel frihed i livsstil, fuld tanke-, ytrings- og pressefrihed, hvor religiøs autoritet er fjernet fra lovgivningsprocessen og uddannelsessystemet og hvor kirke og stat er fuldt adskilt. Et liv under en moral der bygger på at tilstræbe individuel lykke i det dennesidige liv og uden

tro på åbenbaringer, mirakler og profetier.

Frie mennesker, der således lever efter fornuftens førelse, vil ønske at delagtiggøre andre mennesker i deres gode liv. I den sammenhæng skal man prøve at undgå at hade og i stedet indtage en venlig og forstående holdning over for sine modstandere: Prøve at forstå disse menneskers sjælelige tilstande og de forudsætninger, der bestemmer dem. Gennem forståelsen vinder man større åndelig frihed og større modstandskraft.

Spinoza døde stille en søndag eftermiddag den 21. februar 1677, 44 år og tre måneder gammel af en lungesygdom, der havde plaget ham i mange år og som han formodentlig havde pådraget sig ved sit slibearbejde. Men hans tanker levede videre også hos helt almindelige mennesker, som det tidligt blev bemærket i samtiden af præster, der på det stærkeste advarede mod dem.

6.B fra Teologisk

– politisk afhandling

Teksten er et uddrag fra kapitel 20 i ét af Baruch Spinozas hovedværker "Teologisk – politisk afhandling" (1670) (oversat af Niels Henningsen med mine noter), der spillede en afgørende rolle for den radikale oplysningsbevægelse.

6.

Af de ovenfor fremlagte grundlag for staten (respublica) følger det helt indlysende, at dens endemål ikke er at være herre over menneskene eller holde dem i frygt og få dem ind under en andens ret, men tværtimod at befri enhver for frygt, for at han kan leve i sikkerhed så meget som muligt, dvs. for at han kan bevare sin naturlige ret til at være og virke uden

at skade sig selv eller andre. Det er ikke, understreger jeg, statens mål at forandre menneskene fra fornuftsvæsener til dyr eller automater; det består tværtimod i at deres sind og krop trygt opfylder deres funktioner og at de selv bruger den frie fornuft og ikke bekæmper hinanden med had, vrede og svig eller nærer fjendtlige følelser over for hinanden. Således er statens mål i virkeligheden frihed.

7.

Vi har endvidere set, at for at danne en stat har dette ene været nødvendigt, at al magt til at træffe beslutninger skulle ligge hos alle eller nogle eller en. Da menneskers frie bedømmelse jo er meget forskelligartet og hver især tror alene at vide alt og alle umuligt kan mene det samme og tale med en stemme, ville de ikke kunne leve

fredeligt sammen, hvis ikke hver især op-
gav retten til kun at handle efter sit eget
30 sinds beslutning. Altså har enhver kun
opgivet retten til at handle efter egen be-
slutning, men ikke retten til at ræsonnere
og dømme selv. Således kan ingen handle
35 uden at skade disses ret; hvorimod enhver
kan uforbeholdent mene og dømme og
følgelig også tale, så længe han blot taler
og docerer og forfægter sine standpunkter
med fornuften og ikke med list, vrede, had
40 eller har i sinde at udnytte sin beslutnings-
myndighed til at indføre noget nyt i staten.
Hvis eks. nogen viser, at en eller anden lov
strider imod sund fornuft, og derfor mener,
den bør afskaffes, gør han sig velfortjent af
45 staten som en af dens bedste borgere, hvis
han samtidig underkaster sin opfattelse den
øverste magthavers dom (hvem det alene
tilkommer at give og at afskaffe love) og
han imellemtiden intet foretager sig imod
50 forskriften i den pågældende lov. Men gør
han det derimod blot for at beskyldte øv-
righeden for en urimelig behandling og for
at gøre den forhadet hos menigmand eller
søger han som opvigler imod øvrighedens
55 vilje at afskaffe den lov, er han en urostifter
og en oprører.

8.

Vi ser altså, på hvilken måde enhver kan
sige og docere, hvad han mener, uden at
60 krænke de øverste magthaveres ret og
myndighed, dvs. uden at sætte statens sta-
bilitet på spil: nemlig hvis han overlader
beslutningen om alt, hvad der skal fore-
tages, til de øverste magthavere og intet
65 foretager sig imod deres beslutning, også
selvom han derved tit må handle modsat
af hvad han selv anser for godt og me-
ner åbent. Det kan han netop gøre uden
at skade retfærdighed og fromhed, ja det
70 bør han endda gøre, hvis han vil vise sig
som en retfærdig og from mand. For, som
vi allerede har vist, beror retfærdigheden

alene på de øverste magthaveres beslut-
ning, og derfor kan ingen være retfærdig,
75 hvis ikke han efterlever de af dem truffne
beslutninger. Men den yderste fromhed
er (efter hvad vi viste i det foregående
kapitel) den, der udvises med henblik på
statens ro og orden. Denne lader sig imid-
lertid ikke opretholde, hvis enhver skulle
80 kunne leve helt, som han selv var til sinds.
Derfor er det heller ikke fromt af nogen at
gøre et eller andet efter eget forgodtbefin-
dende imod en beslutning af den øverste
magthaver, hvis undersåt han er, da dette
85 jo, hvis det var tilladt for enhver, nødven-
digvis ville medføre styrets sammenbrud.
Ydermere kan man jo overhovedet ikke
handle imod en beslutning og et påbud fra
ens egen fornuft, så længe man handler
90 efter den øverste magthavers beslutning,
da det jo var på fornuftens eget råd, at
man besluttede helt at overdrage sin ret til
at leve efter egen formening til den øver-
ste magthaver. Dette kan vi også bekræfte
95 i praksis. For såvel i de øverste som i min-
dre magthaveres forsamlinger bliver der
kun sjældent besluttet noget enstemmigt
af alle medlemmerne, men det gælder
dog immervæk som en fælles beslutning
100 af alle, både af dem, der stemte imod, og
af dem, der stemte for.

9.

Jeg vender tilbage til mit forsæt. Vi har ud
fra statens grundlag set, hvordan enhver
105 kan gøre brug af sin frihed til at dømme
om tingene uden at krænke de øverste
magthaveres ret. Men vi kan herudfra
lige så let afgøre, hvilke meninger i sta-
ten der er oprørske: det er nemlig de, der
110 ikke kan fremsættes uden at den pagt op-
hæves, hvormed hver især har opgivet sin
ret til at handle efter sit eget forgodtbefin-
dende. Hvis f.eks. nogen skulle mene, at
den øverste magthaver ikke er i sin egen
115 ret, at ingen behøver at holde sine løfter
eller at enhver burde trage efter sit eget

120 forgodtbefindende og andet lignende, der
strider direkte imod den nævnte pagt: da
er han en oprører, ikke så meget på grund
af hans holdning og mening som på grund
af den handling, som sådanne holdninger
medfører. For netop ved at mene sådan
125 bryder han den troskab, han stiltiende el-
ler udtrykkeligt havde lovet den øverste
magthaver. Følgelig er alle de andre me-
ninger, der ikke i sig rummer en handling
såsom brud på pagten, hævn, vrede osv.,
130 ikke oprørske -det skulle da lige være i
en på en eller anden måde fordærvet stat
(respublica), hvor overtroiske og ærger-
rige mennesker, der ikke kan tåle de fri-
sindede mennesker har opnået så stort et
135 navn og ry, at deres autoritet vejer tun-
gere hos den brede befolkning end hos
de øverste magthavere. Dog bestrider vi
ikke, at der desuden er visse standpunk-
ter, der tilsyneladende blot drejer sig om
140 sandt og falsk, men som ikke desto min-
dre fremsættes og udbredes i et fjendtligt
øjemed. Men dem har vi allerede bestemt
i kap. 15¹, og det sådan at den fri fornuft
forbliver uantastet. Hvis vi sluttelig sidst
også vil lægge mærke til, at den enkeltes
145 troskab over for staten såvel som over for
Gud ene og alene kan kendes ved hans
gerninger, nemlig ved deres næstekærlig-
hed, kan vi, som allerede vist, ikke være
i tvivl om, at den bedste stat indrømmer
150 enhver den samme frihed til at filosofere
som troen gør.

10.

Jeg medgiver gerne, at en sådan frihed un-
dertiden giver anledning til visse ulemper.
155 Men hvad har nogensinde været så viseligt
indrettet, at det ikke har kunnet give anled-
ning til nogen som helst ulemper? Den, der
vil bestemme alting ved lov, fremkalder la-
ster snarere end afhjælper dem. Det, man
160 ikke kan forhindre, må man nødvendigvis
tillade, også selvom det tit gør skade. Hvor
mange onder opstår der ikke af vellev-

ned, misundelse, grådighed, drukkenskab
og lignende: men de bliver dog tålt, fordi
165 de ikke kan forhindres ved lovbefaling,
selvom det virkelig er laster. Hvor meget
mere bør der da ikke indrømmes friheden
til selv at dømme, der afgjort er en dyd
og en, der ikke lader sig undertrykke. Føj
170 hertil, at enhver ulempe, der fremkommer
af den, vil kunne undgås ved øvrighedens
myndighed (hvad jeg straks skal vise), for
slet ikke at tale om, at denne frihed er helt
nødvendig for at fremme videnskaber og
175 kunster; for disse kan kun dyrkes med suc-
ces af dem, der er i besiddelse af en fri og
på ingen måde forudindtaget bedømmelse.

11.

Men lad os sætte, at denne frihed kunne
undertrykkes og menneskene holdes sådan
180 i ave, at de ikke vovede at give et kny fra
sig imod de øverste magthaveres forskrift,
så vil det dog aldrig blive sådan, at de ikke
tænker noget andet end hvad magthaverne
vil have. Følgen heraf ville da nødvendig-
185 vis blive den, at menneskene hver eneste
dag vil tænke et og sige noget andet, så at
den tillid og troskab, der er helt nødvendig
for en stat, ville være spoleret og en afsky-
elig slesken og troløshed ville få næring og
190 deraf svig og bedrag og alle gode sæders
fordærv. Men at få alle mennesker til kun at
tale som foreskrevet, er overhovedet ikke
muligt, tværtimod: jo mere der sættes ind
195 på at fratage menneskene ytringsfriheden,
desto mere hårdnakket vil de stritte imod
- altså ikke de grådige, efterplaprerne og
andre uden sjælsstyrke, for hvem den stør-
ste lykke er at tælle pengene på kistebun-
den og at fylde vommen, men de, som god
200 opfostring, moralsk integritet og dygtighed
har gjort til friere mennesker. Menneskene
er for det meste sådan indrettet, at det mest
utålelige for dem er, at de meninger, de selv
205 tror er sande, bliver regnet for en forbry-
delse og at det, der vækker dem til fromhed
over for Gud og mennesker, bliver tillagt

dem som en ugerning. Det gør, at de afskyr
lovene og tillader sig hvad som helst imod
210 øvrigheden, så at de kommer til at anse det
ikke for forkasteligt, men tværtimod yderst
agtverdigt at anstifte oprør og kaste sig ud
i enhver udåd. Da det altså står fast, at den
menneskelige natur er således beskaffen,
215 følger det, at love om menneskers meninger
tager sigte ikke på slynglerne, men på
de frisindede; og de vedtages ikke for at
tugte de ondsindede, men snarere for at tirre
de retskafne og lader sig ikke håndhæve
220 uden stor fare for styret.

12.

Føj hertil, at sådanne love er fuldstændig
nytteløse. For de, der anser de meninger,
der bliver fordømt i lovene, for rigtige, vil
225 ikke kunne adlyde lovene; og omvendt
vil de, der forkaster de meninger som for-
kerte, se et privilegium for dem selv i de
love, der fordømmer disse meninger og
som vil få dem til at triumfere så meget, at
230 øvrigheden senere hen, også selv om den
gerne ville, ikke er i stand til at afskaffe
dem. Hertil kommer, hvad vi ovenfor i
kap. 18 [afsnit 6] under punkt II udledte
af hebræernes historie². Og endelig dette:
235 hvor mange skismer er der ikke opstået
i kirken, for det meste fordi øvrigheden
har villet bilægge de lærdes stridigheder
ved lov? For var menneskene ikke grebet
af håbet om at få love og øvrighed over
240 på deres side, indtage høje poster og til
almindeligt bifald fra menigmand hovere
over deres modstandere, så ville de aldrig
bekæmpe hinanden så indædt og der ville
ikke være så stor en galskab til at oppiske
245 deres sind. Ikke blot fornuften, men også
erfaringen lærer os med daglige eksem-
pler, at sådanne love, der befaler, hvad
den enkelte skal tro, og som forbyder at
sige eller skrive noget imod denne eller
250 hin anskuelse, ofte blot er blevet indført
for at imødekomme eller rettere give ef-
ter over for vreden hos dem, der ikke kan

tåle frie ånder og som med en bister auto-
ritet let kan forvandle den oprørske hobs
trosiver til et stort raseriudbrud og opgejle
den mod hvem de vil.

13.

Hvor meget bedre ville det da ikke være
at tøjle menigmands vrede og galskab i
stedet for at opstille nytteløse love, som
255 alene kan blive brudt af dem, der elsker
dyderne og kunsterne, og at gøre staten
så indsnævret, at den ikke mere kan tåle
frisindede mænd! Hvilket større onde kan
der nemlig tænkes for en stat end at hæ-
260 derlige mænd sendes i eksil som var de
nogle slyngler, blot fordi de mener noget
andet og ikke forstår at forstille sig? Hvad
er mere ødelæggende, spørger jeg, end at
mennesker anses for fjender og slås ihjel
270 ikke for nogen forbrydelse eller ugerning,
men blot for deres frie ånd? Og at se ska-
fottet, de slettes skræk, gjort til den herlig-
ste skueplads for opvisningen af det yp-
perste eksempel på udholdenhed og dyd,
275 til kendelig beskæmmelse for majestæten?
De, der ved sig retskafne, frygter nemlig
ikke som forbryderne døden og trygler
ikke om at slippe for straffen. Deres sjæl
trykkes jo ikke af anger over en skændig
280 handling; tværtimod ser de det som en hæ-
dersbevisning og ikke en straf at dø for en
god sag og som en ære at dø for friheden.
Og hvilket eksempel der da statueres ved
at henrette sådanne mennesker, hvis sag
285 de udelige og svage i ånden ikke ved af
og som de oprørske hader og de retskafne
elsker! Ingen kan jo da tage det som ek-
sempel til andet end at efterligne det eller i
det mindste smigre sig ved det.

14.

Så for at troskab og ikke sleskeri kan være
værdsat og de øverste magthavere bedst
muligt skal kunne bevare herredømmet
og ikke være tvunget til at vige for op-
290 rørerere, må der nødvendigvis indrømmes
friheden til at dømme for sig selv og men-

255

260

265

270

275

280

285

290

295

300 neskene må regeres på en sådan måde, at
de, lige meget hvor forskellige og mod-
satte meninger de fremfører offentligt,
dog lever fordrageligt med hinanden. Vi
kan ikke være i tvivl om, at denne måde
at styre på er den bedste og den, der li-
305 der under de mindste ulemper, eftersom
den stemmer mest overens med menne-
skenes natur. I et demokratisk styre (som
er det, der kommer tættest på naturtilstan-
den³) aftaler alle nemlig, som vi har vist,
at handle, men ikke at dømme og tænke
310 efter en fælles beslutning. Dvs. fordi alle
mennesker ikke kan mene lige det sam-
me, har de aftalt, at det, som opnår de fle-
ste stemmer, skal have kraft af en beslut-
ning, idet man imidlertid forbeholder sig
315 ret til at ophæve det, hvis man ser noget,
der er bedre. Så jo mindre der indrømmes
menneskene friheden til selv at dømme,
desto mere fjerner man sig fra den mest
naturlige tilstand og desto mere voldeligt
320 regeres der følgelig.

15.

Der er eksempler lige ved hånden, så jeg
behøver ikke at søge langt efter nogle for
at fastslå, at denne frihed ikke giver anled-
325 ning til nogen ulemper, der ikke vil kunne
undgå ved den øverste magthavers blotte
myndighed, og at det alene er denne fri-
hed, der gør, at det falder menneskene let
at afholde sig fra at skade hinanden, også
330 selvom de åbenlyst mener noget modsat
hinanden. Et godt eksempel herpå er byen
Amsterdam, der med sin vældige vækst
og trivsel til alle nationers beundring op-
lever frugterne af denne frihed. I denne
335 meget blomstrende republik (respublica)
og prægtige by lever alle mennesker af
enhver nation og sekt nemlig i den største
samdrægtighed. For at låne penge ud til
en er det nok blot at vide, om han er rig el-
340 ler fattig og om han plejer at handle ærligt
eller uærligt. Derudover rører religion el-
ler sekt dem ikke, fordi den intet hjælper

til at vinde eller tabe en sag for retten; og
ingen sekt er så aldeles forhadet, at dens
345 medlemmer (hvis blot de ikke skader no-
gen, giver enhver sit og fører et retskaf-
fent liv) ikke bliver beskyttet og værnet af
magistratens offentlige myndighed. Om-
vendt da i sin tid religionsstriden mellem
remonstranterne og kontraremonstranter-
350 ne⁴ begyndte at sprede sig til de politisk
valgte, og det til sidst endte i et skisma.
Det er gennem mange eksempler fra
dengang blevet fastslået, at love om reli-
gionen, der indføres for netop at udjævne
355 stridighederne, blot provokerer mere end
de forbedrer mennesker, og at andre men-
nesker ud fra disse love tager sig uhæm-
mede friheder; desuden at skismerne ikke
opstår af stor iver for sandheden (der jo er
360 kilden til imødekommenhed og mildhed),
men af en stor lyst til at regere. Heraf
fremgår det soleklart, at skismatikerne
er de, der fordømmer andre menneskers
skrifter og på oprørsk vis opgejler den
365 frække pøbel imod disse forfattere, ret-
tere end det er disse forfattere selv, der for
det meste blot skriver for de lærde og som
nøjes med at kalde fornuften til hjælp;
endvidere at de virkelige urostiftere er de,
370 der i en fri stat vil afskaffe den frihed til
at dømme for sig selv, der alligevel ikke
lader sig undertrykke.

16.

Vi har hermed vist I. at det er umuligt
375 at fratage menneskene friheden til at
sige, hvad de mener; II. at denne frihed
kan indrømmes enhver uden at sætte de
øverste magthaveres ret og myndighed på
spil og at enhver kan bevare denne frihed
380 uden at sætte selv samme ret på spil, så
længe han ikke dermed tillader sig at ind-
føre en ny ret i staten eller at handle imod
de gældende love; III. at enhver kan have
denne frihed uden at det berører statens
385 stabilitet og at den ikke fremkalder nogen
ulemper, der ikke let ville kunne afhjæl-

390 pes; IV. at enhver kan have denne frihed
uden heller at skade fromheden; V. at love
om spekulative sager er aldeles nytteløse;
395 VI. og endelig har vi vist, at denne frihed
ikke blot kan indrømmes uden at det be-
rører statens stabilitet, fromheden og de
øverste magthaveres ret, men at den til-
med må indrømmes for at alt dette skal
400 kunne opretholdes. – For dér hvor man
tværtimod arbejder på at fratage menne-
skene denne frihed og hvor det er de an-
derledes tænkenes meninger, der stilles
for retten, og ikke deres hjerte og sjæl,
405 der alene kan forsynde sig, dér statueres
over for hæderlige mennesker eksempler,
der mere ligner martyrier og som provo-
kerer mere end de skræmmer de andre og
vækker til medlidenhed eller ligefrem til
hævn. Dermed fordærves god moral og
god tro, hyklerne og de troløse opmun-
410 tres, de retskafnes modstandere trium-
ferer, fordi man har givet efter for deres
vrede og fordi de har gjort de styrende til
tilhængere af den lære, hvis fortolkere de
anses for at være. Deraf kommer det, at
415 de vover at tilrane sig magthavernes myn-
dighed og ret, og at de ikke undser sig for
at vigte sig af at være direkte udvalgt af
Gud og af at deres egne beslutninger er
guddommelige, mens de øverste magtha-
veres beslutninger blot er menneskelige;
420 og derfor vil de have, at disse skal vige for
de guddommelige beslutninger, dvs. de-
res egne. At alt dette strider fuldstændig
imod statens velfærd (*reipublicae salus*),
kan ingen være ubekendt med.

17.

425 Derfor konkluderer vi her ligesom ovenfor
i kap. 18, at intet er mere betryggende for
staten end når fromhed og religion blot be-
står i udøvelsen af kærlighed og retfærdig-
hed og de øverste magthaveres ret i gejst-
430 lige såvel som verdslige anliggender kun
gælder for handlinger, mens det i øvrigt
indrømmes enhver både at mene, hvad han

vil, og at sige, hvad han mener.

18.

435 Hermed har jeg færdiggjort, hvad jeg hav-
de sat mig for at behandle i denne afhand-
ling. Jeg har nu kun tilbage udtrykkeligt at
påpege, at jeg i den intet har skrevet, som
jeg ikke meget gerne vil underkaste en nø-
jere prøvelse og bedømmelse fra mit lands
440 øverste magthavere. For hvis de dømmer,
at noget af det, jeg her har sagt, strider
imod landets love eller skader almenvel-
let, vil jeg for min del trække det tilbage.
Jeg ved, at jeg er et menneske og kan have
445 fejlet. Men jeg har gjort mig stor umage
for ikke at fejle og frem for alt for kun at
skrive, hvad der måtte være fuldstændig
foreneligt med landets love, fromheden og
de gode sæder.

¹ Spinoza argumenterer i kap. 15 for, at filoso-
fien ikke skal være teologiens tjenestepige og
således ikke skal lade sig diktere af teologien.

² Ud fra eksempler fra bibelhistorien argumen-
terer Spinoza her for, at ”der ikke kan udtæn-
kes noget for staten mere betryggende end at
lade fromheden og religionsdyrkelsen bestå
ene og alene i gerningerne, dvs. ene og alene i
at øve kærlighed og retfærdighed, og overlade
det til enhver frit at dømme om resten.”

³ Naturtilstanden er en tilstand, hvori menne-
sker ikke er underkastet en statsmagt.

⁴ Der er tale om en konflikt mellem to forskel-
lige calvinistiske retninger.